

NAGY ZSOLT

A külső és belső jogi kultúrák eltérései, avagy az olasz jogi eljárások késedelme

Oliver Wendell Holmes szavai szerint, ha Németországban egy törvénnyel két centtel megemelnék a sör árát, az minden bizonnyal forradalomhoz vezetne.¹ Ez a kissé humoros megjegyzés persze még nem takar sem egy jogelméletet, sem egy igazi jogszociológiai kutatást, de annak mindenképpen bizonyítéka, hogy *Holmes* korában már léteztek olyan jogi gondolkodók, akik nemcsak önmagában látták a jogot, nemcsak belülről vizsgálták azt, nem kizárólag a szabályokat hasonlították össze, vagy a fogalmakat nüanszírozták. Hanem figyelemmel voltak a szabályok „környezetére”, a „valóságra”, amibe a jog „beleszületik”, vagyis a társadalomra.

A XIX. század vége, illetve a XX. század eleje egy olyan korszak lett a jogi eszmék, illetve a jogtudomány életében, melyben megjelent és kiforrott a jog tanulmányozásának szociológiai orientációja; vagyis már nem a jogi professzió – legyenek azok az akadémiai szféra tagjai vagy a praxis gyakorlói – és a jog kapcsolatára helyezték a hangsúlyt (bár ezt sem hagyták figyelmen kívül), hanem a „laikusok és a jog kapcsolatát is fókuszpontba vonták.”² Ez a mozgalom, noha igazából az Egyesült Államokban terjedt el széles körben, lényegében kontinentális eredetű volt, ez a mozgalom a jog szociológiai elmélete, illetve maga a jogszociológia. Látható a kétféle elnevezés, és ez a kettősség valós megkülönböztetést takar, ugyanakkor összefüggés is létezik a kettő között. *Alan Hunt* álláspontját idézve a két kifejezés distinkciója oly súlyos nehézségekbe ütközik, hogy talán egyáltalán nem szükséges;³ ugyanakkor egy eszmetörténeti elemzés akár egészen más vélemény kifejtésére vezetne.

De bármelyik oldalról is közelítjük meg a jog és a társadalom kapcsolatát az intellektuális tradíció, mely konkrét nevekben is megtestesül, mint Eugen Ehrlich, Max Weber, Emile Durkheim, Roscoe Pound, vagy Jerome Frank, Karl Llewellyn, mindenképpen olyan úttörő munkát végeztek, ami felhívta a figyelmet a jogi szféra és annak környezete kapcsolatára. Másiképpen megkezdődött a jogon, a jog szféráján belüli szemlélet, tevékenység és a jogon kívüli szféráknak a jogra vonatkoztatott szemléletének

¹ „Professzor *Agassiz* szerint, a német társadalom minden bizonnyal fellázadna, ha egy pohár sör árát két centtel felemelnék. Egy ilyen törvény üres szavak halmaza maradna, s nem azért mert helytelen, hanem mert nem kikényszeríthető.” *Oliver Wendell Holmes: The Path of the Law.* 10. *Harvard Law Review.* 457. 1897. 458. p.

² Vö.: *ALAN HUNT: The Sociological Movement in Law.* MacMillan Press. London. Basingstoke, 1978. 3. p.

³ Ld.: *ALAN HUNT* i.m. 7. p.

együttes vizsgálata. Másképpen két kultúra – természetesen egy társadalomban való – együttes létezésének elemzése, a különbségek és azonosságok meghatározása, etc. Azóta persze sok év eltelt, és rengeteg tapasztalat halmozódott fel, kutatások születtek, elemzések készültek, ám kérdések mindig adódnak, illetve újak vetődnek fel. Jelen tanulmány is lényegét tekintve egy probléma elemzésére irányul; nevezetesen az egy társadalomban meglévő jogi kultúrák viszonyának mind a jogi kultúrákra, mind az egész társadalomra való hatásának kimutatása jelenik meg célként. Mindehhez egy konkrét példa, egy konkrét kérdés felvetése nyújt segítséget: vajon miért olyan hosszantartóak az olaszországi jogi eljárások, miért hosszabbak, mint a legtöbb európai uniós országban, holott az Unió országainak jogi kultúrája rendkívül hasonló. Mégis az eljárások idejének átlagához képest az olasz helyzet kimagasló. A kérdésre adható válaszok segítségével pedig talán eljuthatunk a fent említett jogszociológiai irányvonal, ti. az adott társadalmon belüli különféle jogi kultúrák, mélyebb elemzéséhez.

A jogi kultúrák diverzitása ...

Talán manapság már inkább az összehasonlító joghoz kapcsolható, ám mindenképpen a jogszociológia tárgyköréhez is tartozik a jogi kultúrák világának vizsgálata; mi több megkockáztatható az a kijelentés, hogy a közép-európai régióban az összehasonlító jog a jogszociológiából „csepegett le”. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy a jogszociológia ezen irányvonala szerint – a jog-összehasonlítás „szűken értelmezett” diszciplínájával szemben – a jogszabályok által orientált cselekedetek és attitűdök mindig az adott társadalom kultúrájából eredeztethetőként meghatározottak. Bár akkor is tényként tekinthető, hogy bizonyos terminusoknak, mint például jogi tradíció, vagy joghoz kapcsolódó professzionális/laikus attitűd, sokkal mélyebb hagyományai vannak akár az összehasonlító jogban, akár a politikatudományban.⁴ Mindenesetre az is kimondható, hogy – akár a jogi intézményrendszerre, jogi infrastruktúrára, akár a jogi attitűdökre tekintünk – igen közeli kapcsolatban van mind az összehasonlító joggal, mind pedig a jogi antropológiával.

Ugyanakkor jogszociológiai szempontból a jogi kultúrák szerinti megkülönböztetés, mely bizonyos szempontokból megegyezést mutat akár a jogkörök, akár a jogcsaládok tartalmával, szélesebb spektrumon mozgó vizsgálódást tesz lehetővé. Az oktatás és a jogászai hivatás „jogi tudattartalmaként”, belső értékeinek átadásaként, öröklítéseként és egzisztálásaként is felfogható.⁵ A laikus, de különösen a professzionális jogi kultúra fogalmi elemeinek – a kodifikált és érvényes jog, az intézményi struktúra, a jogilag releváns magatartási modellek, a jogtudat, a társadalom joggal kapcsolatos attitűdjei, a jog működésével összefüggő társadalmi tapasztalatok,⁶ – a jogrendszerre gyakorolt hatása megkérdőjelezhetetlen.

⁴ DAVIS NELKEN: *Culture, Legal*. In: David S. Clark ed.: *Encyclopedia of Law and Society*. American and Global Perspectives. vol 1. Sage. London, 2007. 369–374. pp., 369–370. pp.

⁵ Nicholas Kasirer feltehetően nemcsak a jogi oktatásra, de magára a jogra is így tekint. Vö.: NICHOLAS KASIRER: *Bijuralism in Law's Empire and in Law's Cosmos*. 52. *Journal of Legal Education*. 29.

⁶ KULCSÁR KÁLMÁN: *Politikai és jogszociológia*. Kossuth, 1987. 526. p. Lawrence M. Friedman a következőképpen határozza meg a jogi kultúrát: a jogi kultúra meglehetősen képlékeny fogalom; a legjobb volna

A hagyományos felosztásnak megfelelően a regulatív (korábban legálisnak nevezett) jogi kultúrában a jog (legalábbis némi leegyszerűsítéssel) normatív értelemben magatartásirányító szabályok összességének tekinthető, míg az orientatív jogi kultúrákban a jognak inkább orientáló szerepet tulajdonítanak, sok esetben a szabályokat csupán szimbolikus, mintajelentőségűnek felfogó társadalmi attitűd vált uralkodóvá.⁷ Emellett a professzionális vagy internális jogi kultúra a joggal hivatásszerűen foglalkozók szemléletét, míg a laikus vagy externális jogi kultúra a joggal hivatásszerűen nem foglalkozóknak a joggal szembeni attitűdjét jelenti. De bármilyen osztályozást, kategorizálást is használunk *Lawrence M. Friedman* a témakört illetően meglehetősen találóan és plasztikusan fogalmazott: „a jogi kultúra különböző absztrakciós szinten definiálható, így értelmezhető például a jogrendszer szintjén, az állami szabályozások szintjén, egy bizonyos földrajzi régió esetében vagy éppen egy meghatározott közösség normái alapján, de aszerint is, hogy egyetlen közösség normarendszere hogyan viszonyul az egész társadalom kulturális rendjéhez.”⁸

Ehhez kapcsolódik az úgynevezett interpretív megközelítés, melynek lényege, hogy nemcsak összehasonlítja a különféle jogi kultúrákat, hanem azt is vizsgálja, hogy hogyan „rezonálnak” egymással, vagy milyen mértékben hasonlítanak egymáshoz. Vagyis megpróbálják egyik kulturális rendszer ideáit, elveit, etc. a másikkal összehasonlítani, illetve egy efféle összehasonlítási hálót létrehozni. Ezen belül az elsődleges megközelítés szerint a jogi kultúrák különböző aspektusait elsősorban arra használják, hogy a jogilag releváns cselekedetek típusait, szintjeit meghatározzák, illetve megmagyarázzák. Másodlagos megközelítésben pedig a jogilag releváns cselekedeteket és az ahhoz kapcsolódó attitűdöt a jogi kultúra „indexeként” használják fel. De bárhog is nézzük, ez mindenképpen elvezet egy „jogszociológiai eszperantóhoz”,⁹ mely alkalmas lehet arra, hogy absztrakt elvek alapján egy skálát hozzon létre, ami a különféle kultúrák behatárolásához megfelelő mértékként szolgáltathat. Ugyanakkor ezzel a holisztikus megközelítéssel kevés figyelmet fordítanak a szociális (hétköznapi) kulturális élet rengeteg aspektusa és a jogi kultúra közti egyébként meglehetősen vékony vonalra, vagyis összefüggéseire. S csak egy példa: ebből a szempontból érdekes, hogy az angolszász jogi kultúrában akár jogelméleti szinten is rengeteg kapcsolódási pont van a jog és az életvilág más területeivel (még mozgalmak formájában is) mint például jog és gazdaság és társadalom, addig a kontinentális akadémiai szféra inkább a jog és állam és társadalom kapcsot

magát a kultúra kifejezést elkerülni, de az túlzottan is részét képezi a fogalomnak. A kultúrának antropológiai sajátossága van: egy komplex viselkedési minta, szokások összessége, életmód, melyek összefüggésben vannak egymással; a kultúra a társadalom, vagy egyes közösségek koherenciáját a magatartásokon keresztül biztosítja. LAWRENCE M. FRIEDMAN: *Some Thoughts on Comparative Legal Culture*. In: David S. Clarke: *Comparative and Private International Law: Essays in Honor of John Henry Merryman on His Seventieth Birthday*. Duncker and Hublot. Berlin, 1990. 49–57. pp., 52–53. pp. A jogi kultúra a közösségnek, vagy annak egy részének a jog, illetve jogintézmények iránti ideáinak, értékeinek, elvárásainak és attitűdjeinek összessége. The Concept of Legal Culture: A Reply. In: David Nelken: *Comparing Legal Cultures*. Dartmouth Publishing. Aldershot, 1997. 33–39. pp., 34. p.

⁷ Vö. KULCSÁR KÁLMÁN i.m. 470. p., 527. p.

⁸ LAWRENCE M. FREEDMAN: *The Legal System. A Social Science Perspective*. Russel Sage Foundation. New York, 1975. 194. p.

⁹ DAVID NELKEN: *Using the Concept of Legal Culture*. 29. Australian Journal of Legal Philosophy. 1. 2004. 10. p.

latára koncentrálni. Tehát a „kontinentális koncentráció” alapja egy olyan felfogás, miszerint – ellentétben az angolszász pragmatikus, a konkrét cselekvéseket meghatározó jogi felfogással – az államot, mint a kollektív akarat megkérdőjelezhetetlen reprezentációját látja, a jog pedig egy ideális aspirációja minden cselekvésnek.¹⁰

Am a jogi kultúrák és a jogszociológia kapcsolata más jelleggel is megközelíthető, s így már némileg distinkcionálható a jog-összehasonlítástól, és visszavezet a tradicionális jogszociológia keretei közé. Hiszen ha a legegyszerűbb megfogalmazástól eltekinthetünk, miszerint a jogi kultúra a jog által orientált cselekvések, és a hozzá kapcsolódó attitűdök összességeként fogható fel, ennél „azért többről, illetve másról is szó van”; minthogy a jogi kultúra, mint egyébként minden más – szociológiai szempontból – kulturális kérdés, nemcsak arról „ad hírt”, hogy „mit teszünk, hanem, arról is kik vagyunk”.¹¹ S ez ad alapot a jogszociológiai megközelítésnek, mivel ebben az esetben nem csupán különböző jogrendszerek összehasonlító megközelítése a feladat, hanem az „élő jog” és a „papír jog” közötti különbségtételről, előbbiekről létezéséről, funkcióiról, társadalmi háttéréről, továbbá – nem elhanyagolhatóan – az általános kulturális szemlélettel való kapcsolatáról, összefüggéseiről, vagy azok hiányairól is.¹² Ebből következően, illetve ezzel kapcsolatban általánosan kimondható, hogy a jogszociológiai irodalomban a jogi kultúrára tekintve kétféle kategória merült fel: egyrészt egy mikroszint, másrészt egy makroszint. Előbbi nemzeti, illetve partikuláris szinten a helyi bíróságok, ügyvédségek, továbbá az ügyvédek, jogi tanácsadók tevékenysége, szemlélete, illetve ezek összehasonlítása. Utóbbi viszont a történelmi, társadalmi, gazdasági, etc. viszonyok és a normák kapcsolatával foglalkozik (s itt az utóbbi időben felmerül egy harmadik szint: a transznacionális kultúra léte, mely immáron egyértelműen a globalizációhoz köthető).¹³ (De ha nem is beszélhetünk kulturális vagy jogi homogenizációról, azért a különféle jogi kultúrák szoros kapcsolatáról, egymásra hatásáról mindenképpen.¹⁴) S itt persze újra „tetten érhető az összehasonlító jog, ami nem nélkülözheti a jogrendszerek társadalmi háttérét, ám ebben az esetben a többszintű vizsgálat – főleg, ha a „harmadik szintet” is figyelembe vesszük – már inkább a jogszociológiához tartozik.

Azért hogy a társadalmi kultúra és a jogi kultúra összefüggéseire, valamint a külön-külön ezeken belüli komplikáltabb folyamatokra rávilágítsunk és ne csak pusztá teoretizálásról legyen szó, érdemes néhány példát felvetni. (Mely példák már sokkal

¹⁰ Az ilyen társadalmi cselekvéseknek persze lehetnek éppen tradicionális, vagy vallási, etc. alapjai is. Ugyan megpróbálható és meg is próbálják hasonlóan interpretálni például a *Rule of Law* kifejezést a *Rechtsstaat* vagy *Stato di diritto* fogalmakkal, vagy az olasz *garantismo* kifejezést *due process*, illetve a *Sicherheit* szavakkal, esetleg a flamand „*beleid*” kifejezéssel, ami a politikai vezetésű kormány, továbbá igazságszolgáltatás és közigazgatás iránti bizalmat fejezi ki. Ám feltehetően ezek kifejezett összehasonlítása több mint megkérdőjelezhető. Uo. 10. p.

¹¹ DAVID NÉLKEN i.m. 1. p.

¹² Az összehasonlítás a jogszociológia területén is megtörténik, csak részben más teoretikus és más metodológiai alapon. Csak néhány példával illusztrálva: Uo. 1–3.; 8. p. Vagyis a probléma sokkal komplexebb, mint egy egyszerű összehasonlítás; s ez már jogszociológia.

¹³ Ám, ha összevetjük makroszinten az előbbi mikroszintű példákat, akkor már kimutatható, hogy nem egyszerűen kulturális attitűdök befolyásolják a jogi eljárások, és a joggal kapcsolatos szemléletek minőségét, hiszen például „a jog és rend” milyen minőségi változásokon ment keresztül az 1920-30-as években a Weimari Köztársaságból a Hitleri Németországba, vagy, hogy ugyanebben az időszakban, Olaszországban szinte egyáltalán nem beszélhettünk a bírói eljárások késedelméről. Uo. 3–6. p.

¹⁴ Uo. 7. p.

jobban megmutathatják a jogszociológia feladatát is.) S többek között azt is, hogy talán nem megfelelő kifejezés „a jog elmélete”, hanem különféle jogkonceptiókról lehet beszélni, melyek egymás mellett léteznek, egymást behálózva együtt élnek.

Vajon hogyan lehetséges, hogy Dánia és az Egyesült Királyság (mind társadalmi-, mind kormányszinten) „panaszskodik” a legtöbbet az Európai Unió előírásai miatt, mégis élen járnak azok teljesítésében, ugyanakkor Európában Olaszország társadalmát támogatja az Uniót leginkább, mégis élen jár az előírások nem vagy késedelmes teljesítése terén. Vagy miként lehet, hogy Hollandiában a jogalkotási „szorgalom” (jogszabályok megalkotásának számszerűségét és terjedelmét tekintve) töredéke (Európában a legkevesebb) a Németországi normaalkotásnak (Európában a legmagasabb), holott rendkívül hasonló jogi kultúráról lehet beszélni; sőt mind kulturálisan mind gazdasági szempontból meglehetősen közel állnak egymáshoz. Továbbá: például az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban a politikai szféra szereplői közül egy morálisan megkérdőjelezhető szexuális botrány egyenesen vezet (az állam és média szintjén is) a komoly korrupciós esetek felderítéséhez. Ezzel szemben a latin országokban éppen fordítva történik: egy-egy komolyabb korrupciós ügy napvilágra kerülése után fordul a közvélemény érdeklődése a házasságon belüli „hűtlenségi” kérdésekre. De lehet a jogalkotást tekintve az Egyesült Államok jogalkalmazását tartják a leginkább demokratikusnak és Franciaországét a legkevésbé, pedig egyik államról sem lehet elmondani, hogy „diktatórikus” rendszer lenne. Még egy paradoxon: ha a közlekedési szabályokat nézzük, miért csak relatíve biztonságos a kijelölt gyalogátkelőhelyen Angliában gyalogosként átkelni az úttesten, míg Németországban a kijelölt gyalogos-átkelőhelyen ugyanez tökéletes biztonságot jelent, viszont Olaszországban ez sehol sem biztonságos (esetleg csak a motorosok próbálják a balesetet elkerülni); holott egyik országban sem kisebb, vagy nagyobb a közlekedési forgalom mértéke. Bár az is igaz, hogy ez utóbbi országban a közlekedési balesetek elkerülését illetően a közlekedési partnerek rendkívül fondorlatosak. De ehhez kapcsolódóan (akár egy közlekedési bűncselekmény esetében is) Olaszországban, sok esetben egy bírói ítélet meghozatalára akár 14 évet is várni kell, míg ez a legtöbb Uniós országban (persze néhány nehéz eset, illetve bonyolultabb ügy kivételével) maximum hónapokig tart. Vagy: például Finnországban a szabadságvesztésre ítélték számának nagyságáról publikált adatok szerint az 1980-as években, Európában a lakosság számarányához mérten a legtöbb elítéltet lehetett találni: az összehasonlítás eredményeképpen Finnországban változtattak a büntetési rendszeren (leállították a börtönépítést). Ugyanebben az időben, ugyanezen felmérés után Hollandia viszont több börtönt épített. (Talán csupán az átlagnak akartak megfelelni; egyszerű konformitás?!) Ugyanakkor több európai államban viszont szigorították az egyes bűncselekmények büntetési tételeit (új börtönöket építettek). S még egy – talán a legérdekesebb – példa: az erőszakos közösülés esetében sokkal valószínűbb, hogy az angolszász jogi kultúrába tartozó áldozatok hatósághoz fordulnak, mint a kontinentális jogrendszerhez tartozó „kollegáik”, ám például Franciaországban ez sokkal kevesebb esetben történik meg, mint mondjuk Olaszországban, ami viszont már nem magyarázható egyszerű kulturális vagy intézményi háttérrel.

... s az olaszországi eljárások indokolatlan(?) késedelme ...

Ami viszont jelen tanulmány témáját illeti, egy igazán érdekes – elsősorban perszociológiai – kérdés felvetése és lehetséges magyarázatok adása lenne. Nevezetesen: az olaszországi peres eljárások „relatív” hosszú időtartama, annak ellenére, hogy az eljárási szabályok és reformok elsődleges célja az ítélethozatalok időtartamának rövidítése, a perek minél gyorsabb és eredményesebb befejezése.¹⁵ A problémafelvetés továbbá azért is kézenfekvő, mert, ha Olaszországot összehasonlítjuk más országokkal, akkor a kontinentális jog és az Európai Unió országaihoz mérten is kiemelkedően nagy a különbség. Holott ezek a társadalmak rendkívül hasonló jogi kulturális háttérrel rendelkeznek, jogi infrastruktúrájuk is hasonló és az általános szociológiai értelemben vett kultúra között sincs nagyobb differencia.

De, hogy konkrétan is megvilágítsuk a helyzetet, érdemes a számokra egy „pillantást” vetni. Olaszországban 1999-ben az elsőfokú eljárások átlagos időtartama 5 év volt, ám ha a fellebbviteli eljárás idejét is hozzáadjuk, mindez meghaladta a 9 évet is. Ehhez hozzájárul egy további – a legfelsőbb bírósághoz benyújtható - fellebbezési lehetőség (Magyarországon talán a volt felülvizsgálati eljáráshoz lehetne hasonlítani), melyet rendszerint a felek igénybe is vettek/vesznek. A 2000-ik év kezdetén 3.500.000 polgári és 5.400.000 büntető ügy várt „tárgyalásra”.¹⁶ (Mellesleg néhány öröklési, illetve csőd-eljárás esetén gyakran előfordul, hogy több generáció jogászága foglalkozott/foglalkozik az adott ügygel. Sőt gyakran hallani panaszokat az első és a további meghallgatások közötti időintervallum hossza miatt: az olasz ügyvédi kamara 2003-as riportja szerint előfordul, hogy az első bírói meghallgatást 2007-re tűzték ki, a másodikat 2011-re.) A számok alapján történő leírás persze nem feltétlenül ad teljes megvilágítást, hiszen egy 59.000.000-os ország perszámát nehéz összehasonlítani egy kisebb populációval rendelkező társadalommal, mint Magyarország vagy Dánia; de a fent említett peridőtartamra vonatkozó viszonyszámok már inkább szembetűnőek. Különösen, ha összevetjük akár Magyarország, Németország vagy Franciaország átlagos peridőtartamait, ami körülbelül fél évtől két évig terjed. S előjáróban: Franciaország esetében ez könnyebben lenne magyarázható a *Code Civil* által – sokszor alkalmazott – vélelem jellegével; ám a *Codice Civile* is rendkívül hasonló szemléletet tükröz.

Persze a kérdés azért nem ilyen egyszerű, hiszen Olaszország több (*Piemonte, Lombardia, Alto Adige Trentino, Friuli Venezia Giulia, Liguria, Emilia Romagna, Toscana, Marche, Umbria, Lazio, Abruzzo, Molise, Campania, Puglia, Basilicata, Calabria, Sicilia, Sardegna*) tartományból áll, s a peridőtartamot tekintve a tartományok között is jelentős eltérés található. Ez nem egy nemzeti kérdés! Ezért érdemes az egyes régiók (*regioni della Italia*) analizálása is, továbbá a régiók közötti hasonlóságok és differenciák kimutatása, más szóval egy többszintű vizsgálat szükséges. Például általában kimondható, hogy a déli régiókban valamivel hosszabb az átlagos peridőtartam. Továbbá

¹⁵ Az 1995-ös jogszolgáltatási reform célul tűzte ki ügyek ezrei számára a rövidebb eljárási időtartamot. Az eredmény: az addig „ördögi eljárási kömek” (*sezione stralcio*) nevezett bürokratikus útvesztő után, sok esetben igazán komplikált ügyek kerültek „alulfizetett” tiszteletbeli bírák elé, akik – jogvégzettségük mellett – igazán gyakorlati bírói tapasztalattal nem rendelkeztek. Vö.: DAVID NELKEN i.m. 11–12. pp.

¹⁶ Uo. 11–12. pp.

az olasz Igazságügyi Minisztérium statisztikái szerint 1999-ben a legrövidebb elsőfokú eljárások Észak-Olaszországban, *Bolzano* városában találhatóak (4,5 év) a fellebbviteli eljárás időtartama további 1,5 év, összesen 6,2 év. A leghosszabb eljárások a Sziciliában található *Galtanisetta* városkájában húzódnak 7,5 éves elsőfokú és 5 és fél éves másodfokú, összesen átlagosan 13 éves hosszúsággal.

Ezen túl további módszertani problémákat vet fel, hogy a jogi kultúrák összehasonlítása nem egyszerűen számadatok kérdése; hiszen ha csupán nominális, vagy viszonyszámokkal mérnénk össze a különféle jogi kultúrákat meglehetősen egyszerűen levonható, de mindenképpen téves, következtetésekre jutnánk. Az eljárásjogi aktivitás összefügg az általános kultúrával, s csak ennek figyelembevételével lehet szignifikáns vizsgálatokat végezni.¹⁷ Arról nem is beszélve, hogy mennyi speciális szabály tesz/tehet lehetővé jelentős különbségeket: az ítélet kézbesítésének határideje, fellebbviteli határidők, a végrehajtási eljárás ideje, végrehajtási kifogások benyújtása, vagy éppen a bírósági segítség személyzet létszáma. Vagy más szavakkal: mit tekintünk az eljárás végének?; az ítélet meghozatalát, vagy azt hogy a peres fél hozzájut ingatlanához, vagyonához, jövedelméhez, kártérítéséhez, etc.

Mindenesetre félretéve a módszertani kérdéseket – legyenek azok szociológiai, statisztikai, vagy földrajzi eredetű problémák – egy biztos: Olaszországban átlagosan rendkívül hosszúak a jogi eljárások. Ezt mi sem mutatja jobban, mint hogy minden egyes kormányban az igazságügyi miniszter szinte minden lehetőséget megragad, hogy kinyilvánítsa elsődleges fontosságát – igazságügyi reformok bevezetésével – az eljárási időtartamok rövidítésének.

S csupán néhány adat: az Emberi Jogok Egyezményének több mint 40 aláírója közül 6885 eljárás indult Olaszországból, ami az összes „tagországból” indult ügyek mintegy 20%-a. Ráadásul az elindult említett eljárások 36%-ban Olaszországot elmarasztaló ítélet születik, mely döntések jogalapja az indokolatlanul hosszú eljárási idő. Pontosabban az indoklások rámutatnak, hogy nincs racionális indoka (például rendkívül bonyolult jogi helyzet) az ítélethozatal késedelmének. Végso soron a strasbourgi bíróság az olasz államot konstans alperesnek tekinti. Ehhez csak Törökország hasonlatos, ahol a kurdok, mint eljárási résztvevők, esetén állapítható meg nagyfokú késedelem. A késedelem pedig nem egyszerűen csupán később hozott döntést, hanem az igazságszolgáltatás megtagadását is jelentheti, vagy akár emberi jogi szempontból bizonyos ügyekben kínzást is megvalósíthat.

De visszatérve a strasbourgi bíróságra; ez a bírói fórum önmagában megmutatja a lokális és a globális jog kapcsolatáról való gondolkodás komplexitását. Ugyanis egy adott jogrendszerben és egy adott jogi eljárásban résztvevő nehezen ismeri fel a jogszolgáltatás „határait”; vagyis tulajdonképpen a végsőkéig megy. Ezt az olaszországi helyzet teljes mértékben megmutatja. Ugyanis bármilyen „nemes célt” szolgált az emberi jogok egyezménye, s bármilyen nagyszerű megoldásnak tűnik, hogy a lokális jogot és jogalkalmazást „felülírja”, és többek között normalizálja a bírói eljárások hosszát, mégis sok esetben úgy gondolnak erre az intézményre, mint ugyanahhoz a jogi kultúrához tartozó újabb fellebbviteli lehetőségre. Vagyis tovább nőtt az eljárások hossza. Rá-

¹⁷ DAVID NELKEN: *Puzzling about Legal Culture: A comment on Blankenburg*. In: David Nelken (ed.): *Comparing Legal Cultures*. Dartmouth. Aldershot. 1997. 69–2. pp., 69. p.

adásul az Európai Bíróság egy speciális bíróság, mely elsősorban a lokális hatalom megfékezését szolgálja. De az olasz jogászok egy jelentős része pont a fentiek miatt gondolja úgy, hogy ez a jogszolgáltatási fórum a „Csodák Bírósága”, ami kívül esik „időn és téren”, s minden nemes szándék ellenére inkább anarchikusság teszi az igazságszolgáltatást. S végső soron a strasbourgi bíróság által a peres félnek garantált előnyei sokkal kevesebb, mint amennyi kárt okoz a nemzeti jogalkotásnak.¹⁸

A globális szintű jogalkalmazástól eltekintve Olaszország természetesen maga is megpróbálta a jogi eljárásokat „rövidíteni”, mert az Európai Bíróság ítéletei nemcsak költségeket okoz az országnak, de morális kárral is járnak, továbbá a normális gazdasági működés érdekében az ország önérdeke is ezt diktálná. Így például büntetőügyekben több bírói fórumot is összevontak, továbbá polgári perekben csökkentették a kötelező tárgyalási meghallgatások számát. Új szabályként került bevezetésre, hogy azok a bírák, akik az ítélelhozatal során indokolatlan késedelem miatt felelősnek bizonyultak, kötelesek kártérítést fizetni. Azután 1999-ben elsősorban Strasbourg kritikája miatt bevezették az úgynevezett *Pinto* törvényt (*Legge Pinto*). A törvény szerint azokat az ügyeket, melyek – akár látszólagosan is – indokolatlan késedelemben vannak a legközelebbi körzetben lévő fellebbviteli bíróságnak meg kell vizsgálnia és négy hónapon belül javaslatot kell tenni az előző fokban eljáró hatóságnak, hogy milyen ítéletet hozzon. (Vélekedésük szerint ezzel kikerüli a strasbourgi bíróságot, amivel megelőzik az országot érő további pénzügyi és erkölcsi károkat. Valójában ezzel a rendelkezéssel újabb késedelmi faktort „kreáltak”, ugyanis ahelyett, hogy egyből Strasbourgba küldenék a keresetet, először Olaszországon belül kell újabb „gyógyírt” keresni, s csak miután bebizonyosodott, hogy indokolatlan késedelem miatt a peres felet kár érte, amit nem térítettek meg, végül az ügy mégis csak az Európai Bíróság „asztalára kerül”.¹⁹ S hogy betartsák a jogforrási hierarchiát, egy alkotmányos rendelkezést is beiktattak: „a mindenképpen késedelmes ügyek” kategóriájának kötelező felülvizsgálatát és befejezését. Ám ennek a kifejezésnek az értelmezése a bírák számára is meglehetősen problematikus (még az esetjogi kidolgozottság sem áll rendelkezésre) és mellesleg a szabály kikényszerítésére sincs sem alkotmányos sem egyéb norma. S végül ez is csak az eljárási időtartamot növelte, hiszen minél több az eljárási kontrol és eljárási szabály, azok betartása annál nehezebb, illetve az ügy késleltetése érdekében annál több hivatkozási alapra van lehetőség.²⁰

... illetve annak okai

Nos, továbbgondolva fel lehet tenni a következő kérdést. Amennyiben azt nehéz elképzelni, hogy az olasz jogalkotás sorozatos hibákat követett el, illetve az eljárások rövidítése kiemelt célja mind a jogalkotásnak, mind a jogalkalmazásnak, akkor hol lehet a probléma? Talán strukturális okai vannak, vagy a jogi kultúrában, esetleg az általános

¹⁸ DAVID NELKEN: *Using the Concept of Legal Culture*. i.m. 15. p.

¹⁹ A bírói eljárások indokolatlan hosszúságáról 2003. májusában tartott Pádovai Konferencia. 30–31. pp.

²⁰ Ezek alól természetesen kivételt képeznek a rendkívül bonyolult történeti tényállás felderítését kívánó esetek, a komplex jogi kérdések, a peres felek nagy száma, a szakértők számára is komplikált kérdések, a tanúk, illetve a felek együttműködésének hiánya, a rosszhiszemű pertaktika, a bírák alacsony létszáma, vagy a Cancelleria adminisztratív hibái.

kultúrában kereshető a válasz. Vagy éppen kifejezetten az eljárási szabályokban kereshető a válasz, esetleg a jogtudatban, a jogról való gondolkodásban. Talán érdemes lenne az egyszerűbb oldalról kiindulni, és először a konkrét szabályozásokat megvizsgálni, majd azok értelmezését, értelmezési szokásait, illetve az egyéb eljárási szokásnormákat, a jogi infrastruktúrát, majd utána a jogi gondolkodást, a jogi kultúrát és végül az adott társadalom kultúrájának a tanulmány szempontjából releváns meghatározóit.

Az eljárások átlagos időintervallumával kapcsolatosan, ami az eljárási, beleértve az jogi eljárások szerkezetét, illetve az anyagi jogi szabályozásokat illeti a következő előfeltevések mindenképpen érvényesek:

Ad1. Az első – noha inkább strukturális kérdés – ami rendkívül szembetűnő, az a lényegében háromszintű bírói eljárás. Ebből kettő a tények vizsgálatára is jelentős hangsúlyt fektet, illetve a „legfelső bíróságok” rendszere, melyek a perújítási eljárásokat végzik.

Ad2. Szintén könnyen – minimális módszertani erőfeszítés után – látható a bírói ítéletek hosszúsága. Ez sokszor az amerikai ítéletek hosszához közelít, holott a kontinentális jogrendszerekben ez rendkívül szokatlan, és messze meghaladja francia kollegáik ítéleteinek hosszúságát, pedig mindkét rendszerben a bíró játssza (legalábbis polgári perekben mindenképpen) a főszerepet.²¹ Az ítéletek terjedelmének nagy részét pedig elsősorban a jogi indoklás teszi ki; ami úgymond szokásszerűen elvárt a bíraktól. Mindemellett az adott tartomány jogászsága különböző fórumokon – pro és kontra – folyamatos kommentárokat fűz az ítéletek jogi indokaihoz, ami egyfelől egy olyan diskurzív közeget teremt, ami elősegíti a jog folyamatos „finomítását”, másfelől viszont növeli a jogi bizonytalanságot (mivel ahány ²²jogász, annyi vélemény!).²³

Ad3. A bírák szokásszerűen (de legalábbis hangzatosan!) figyelemmel vannak minden tényre, ami az eljárás során felmerül. A peres felek, illetve azok képviselői pedig az elvárásnak eleget téve minél hosszabb, a történeti tényeket részletesen fejtegető beadványokat készítenek, melyek nemcsak az eljárási munkaterhet, így az ügy befejezésének késedelmét, de még további jogbizonytalanságot is indukálnak. (Minél több a tényszerű adat, annál nehezebb a bírónak a jogi relevanciát megállapítani!)

Ad4. A tényfeltáráshoz pedig szorosan kapcsolódik az eljárásjogi szabályozásnak a bizonyításra vonatkozó része (akár például a jegyzőkönyvvezetés komplikáltsága, ami szintén az ügyek terjedelmét okozza. Természetesen erre könnyen található morális in-

²¹ A leghosszabb ítéletek elsősorban (az angolszász jogrendszerekben) s különösen az Egyesült Államokban születnek, (körülbelül 12.000 szó/ítélet). Ennek oka, hogy a felek és nem a bíró játssza a központi szerepet, továbbá az angolszász jogi gondolkodás mindig konkrét, tényszerű, az adott ügyet megelőző hasonló eset tényeit vetik össze, s végül az esküdszék jelenléte, akik laikusok, tehát inkább a megtörtént eseményekre koncentrálnak. A legrövidebb ítéletek országa pedig Franciaország (körülbelül 800 szó/ítélet). Ennek oka pedig a bíró központi szerepe, a vizsgálóbíró előzetes eljárása, illetve a törvényekben előre meghatározott, többnyire megdönthetetlen vélelmek sokasága. Részletesebben lásd: Pokol Béla: Jogsziociológia. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2000.

²² DAVID NELKEN i.m. 17. p.

²³ Az Egyesült Államokban lévő jogászai közvélemény kialakításának hasonló diskurzusára lásd: RENÉ DAVID: *A jelenkor nagy jogrendszerei*. Összehasonlító jog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1977. Ám az Egyesült Államok egyes államaiban a bírák vannak figyelemmel a kialakult jogi közvéleményre, Olaszországban azonban ilyen közvélemény nem alakult ki.

dok: a megfelelő tényfeltárás az igazságszolgáltatás erkölcsi kötelessége, ezért ennek szigorú szabályai elengedhetetlenek.²⁴

Ad5. Az olasz hírforrások egy-egy hírhedtebb, ám elhúzódó eset kapcsán „minduntalan” ugyanazokat az okokat sorolják fel: „a bírák „lustasága”, arroganciája, alkalmatlansága, az ügyvédek „kapzsisága” (mivel minél hosszabb az eljárás, annál nagyobb lehet a megbízási díj) vagy éppen a politikusok közönye, és fordítva önös érdekeik érvényesítése”. Persze ehhez képest a valóság más képet mutat, mint ahogy az az akadémiai vitákból is kiderül; ám bármilyen meglepő, de meglehetősen könnyű a fenti következtetésekhez is eljutni. Valójában a háború után olyan jogalkotási dömpinggel kellett/kell a jogalkalmazásnak szembenéznie, olyan túlszabályozottsági rátát találhatunk, amihez nem egyszerűen kevés a bírák létszáma (ez is igaz) hanem egyszerűen képtelenség figyelemmel követni és megfelelően felkészülni az alkalmazásukra. Tehát az externális jogi kultúra nem találkozik a professzionálissal, s a fenti sajtóvélemények is ebből következnek.

Ad6. Végül pedig nem is kell feltétlenül a „papíron lévő jogra” tekinteni, hiszen a praxisban működő jogászok „mesteren” bánnak a meglévő szabályokkal, s a törvényhozás hiába próbálkozik bármivel is, a megfelelő tapasztalattal rendelkező jogászság könnyedén meg tudja kerülni vagy éppen kihasználni azokat, s érdekeiknek megfelelően az eljárások idejét szinte vég nélkül képesek „nyújtani”. Ráadásul mindez még a büntetőügyekre is igaz, s nemcsak a vád képviselőinek részéről, hanem ugyanezt megteszik az ügyészek és a bírák is.²⁵

Érdemes egy pillantást vetni a jogásztársadalom létszámára, és annak szerkezetére, annál is inkább, mivel a jogászság létszáma egyértelműen kihat az egész társadalomra, annak szemléletére és a perek számára is.²⁶

A jogászság létszámának kérdése – éppúgy, mint bármelyik kontinentális vagy angolszász jogrendszerben – Olaszországban sem elhanyagolható: több, mint 150.000 jogász dolgozik az országban (bár nem mind végeznek hagyományos jogi praxist). Aminek eredménye egy „*circulus viciosus*”: a nagyobb létszámú jogászság nemcsak megfelel a társadalom érdekeinek, szemléletének, de fordítva stimulálja is azokat. Ráadásul, ellentétben az aránytalanul nehéz bírói felvételi vizsgával, az ügyvédi kamarákba való bekerülés meglehetősen könnyű.

S még mindig a jogásztársadalmi létszámkérdésnél maradva, gondoljunk csak arra, hogy a háború után a hétszeresére emelkedett a polgári peres eljárások száma, míg a bírák létszáma csak a háború előtti kétszerese lett. S mivel ugyanannyi bírót jut sokkal több ügyre, már az első tárgyalási nap is a kereset beérkezését követően jelentős késéssel történhet meg. Így kimondható, hogy a késés egyik fő oka nem is az ügyekkel való effektív munka, hanem azoknak az időintervallumoknak az összessége, melyek „halott periódusokat” jelentenek a releváns ismeretek megszerzésére hivatott tárgyalások között.

²⁴ BÓDI MÁTYÁS: *Jogelmélet és gyakorlati filozófia. Jogelméleti módszertani vizsgálat*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004.

²⁵ Vö.: DAVID NELKEN and LETIZIA ZANIER: *Tra norme e prassi: durata del processo penale e strategie degli operatori del diritto*. Sociologia del diritto. 2006. 143–66. pp.

²⁶ Vö.: POKOL BÉLA: *Jogsociológiai vizsgálódások*. i.m.

Továbbá nem melleleg az ügyvédi honorárium erősen függ a per hosszától (nem feltétlenül a tárgyalásokra való felkészülés és az azokon való részvétel időintervallumától, hanem ennél prózaibb módon: egyszerűen a sok éves eljárásért akár részletekben akár egy összegben magasabb megbízási díj kérhető). Ezzel párhuzamosan összehasonlítva más országokhoz képest relatíve alacsony a pertárgy értékéhez mérten az eljárási illeték/díj/etc., így a feleknek nem feltétlenül érdekük a peres eljárástól való eltekintés vagy megegyezés. S megint csak párhuzamosan nincs a rászorultaknak megfelelő (például jogi aktusonkénti díjazás) állami segítségnyújtás „a joghoz jutáshoz”, így a jogi képviselők szintén érdekeltek a perek elhúzásában.²⁷

Az előbbihez köthetően sokszor előfordul, hogy az egyébként vesztes helyzetben lévő félnek mindenképpen, de sok esetben mindkét félnek már nem a pernyertesség a célja, hanem a per elhúzása. Ezzel egyrészt elkerülhetik és elhúzhatják a költségeket, másrészt az ügyvédek nagy létszáma miatt, egy-egy ügyvéd kevés ügyvel foglalkozik, vagyis a képviselőknek is további érdekük a meglévő ügyek eljárásban tartása. A fentiek eredményeképpen kialakult a jogásztársadalomban (de nemcsak ott!) egy olyan attitűd, miszerint „nincs kultúrája a megegyezésnek”, vagy ahogy az olasz jogászai körökbe mondják: „a megegyezés a rég feledésbe merült törvénykönyvvé, a csödhelyzet a jelen, és hátra van még a rendkívül távol levő bizonytalan jövő”.²⁸

A megegyezés kultúrájának hiányához nem melleleg hozzá tartozik az állam iránti viszonylagosan túlzott „bizalom”, illetve az állami szabályozások hosszú időn keresztül monopóliuma is. Hiszen az itáliai államok meglehetősen régtől fogva abszolutisztikus uralom keretei között léteztek. Vagyis a társadalmi változások nagy része „felülről”, az államtól, vagyis jogszabályokon keresztül valósultak meg, aminek következtében kialakult egyfajta társadalmi szemlélet, miszerint a jog képes „mindent megoldani”. Ám ennek van egy fordított sémája is: az állami szférában is kialakult az a szemlélet, hogy egyedül ő képes a társadalom szervezésére.²⁹

S az előbbiekhöz kapcsolható, hogy a professzionális jogi kultúra résztvevői között létezik egy ki nem mondott, implicit összhang, miszerint végül is mindenkinek érdekében áll a jogi eljárások minél hosszabb ideje. Ennek természetesen van egy prózai oka: a bírák egyszerűen ezzel el tudják halasztani mind a felelősséget, mind a munkaterhet, ha elhalaszthatják az ítéletek kihirdetését, vagy megírását; az ügyvédek pedig egyre több

²⁷ Lásd: DANIELE MARCHESI: *Avvocati, Litiganti. Diritto ed economia del processo civile*. 2002.

²⁸ STEFANIA PELLEGRINI: *La Giustizia Civile Dentro e Fuori dal Tribunale*. Clueb, 2000.

²⁹ Ugyanakkor szintén meg kell említeni az 1865-ös – immáron egységes és „nacionális” – Olasz Királyság Polgári Jogi Kódexét (*Codice Civile*), melynek 265. cikke kimondta: „Az ítéletek indokolásánál a bíróságoknak azokra a törvényekre kell hivatkozniuk, melyeken az adott döntések alapulnak; a bíróság röviden említheti azokat a jogelveket, melyek meghatározták a döntést, anélkül, hogy az ahhoz köthető jogtudós nevét említenék”. 14 dicembre 1865, no. 2641, Art 265. „*Nella compilazione dei motivi delle sentenze devono separarsi le questioni di fatto dalle questioni di diritto; si enunciano gli articoli di legge, sui quali la sentenza è fondata, e si fa un cenno conciso dei principii generali del diritto che avranno influito sulla decisione senza estendersi a confutare tutti gli argomenti adottati in contrario dai patrocinatori delle parti e senza invocare l'autorità degli scrittori legali.*” Ezt tulajdonképpen megismételte az 1941-es polgári eljárásjogi kódex, mely szintén megtiltotta jogtudományi vélemények citációját. S végül az olasz bíróságok egy-egy kivételes esettől eltekintve teljesítették és teljesítik is a törvényi rendelkezéseket²⁹ Néha azért előfordul ilyen explicit eset; például napjainkban is a következő időpontokban és bíróságok ítéleteiben: Tribunale di Sanona 1977. február 21.; Tribunale di Velletri 1997. december 3.; Tribunale di Genova 2002 szeptember 28. Tribunale di Torino 2002. december 30.; Tribunale di Napoli 2002. február 26.

üggyel foglalkozhatnak, hiszen a „régí” esetek után is jár a megbízási díj. Így egyúttal a jogászai professzióon belül már egyfajta szokássá is vált a hosszú eljárás; például azt a tényt, hogy Dániában bizonyos eljárások egy hónapon belül befejeződnek egyszerűen „nevetségesnek” tartják.³⁰ Sőt sok jogász egyenesen kívánatosnak tartja a hosszú eljárást, többen azon a véleményen vannak, hogy például a hosszan tartó büntetőeljárás lehetőséget ad a sértettnek a bűncselekmény következményeinek „kiheverésére”, az eljárás pedig maga büntetés az elkövetőnek (jogerős ítélet nélküli büntetés!) és a hosszú idő alatt a bíró is jobban átlátja a bűncselekmény következményeit mind a sértettre, mind a társadalomra nézve. Továbbá az idő megteremti a sértett és az elkövető közti megfelelő távolságot, ami alapján racionálisabban láthatják a múltat és lehetőséget teremthet a megegyezésre, s esetleg a sértett és a társadalom is jobban átláthatja saját felelősségét.

Most pedig tekintsünk a jogi normákon és a jogászságon túlra: érdemes megnézni más társadalmi szférák és a jog kapcsolatát, a jogászság és a jog szemléletének és más szegmensek attitűdjeinek összefüggéseit. Így például a jog, a bíróságok és az államhatárolom, illetve politika viszonyát.

A kormány időről-időre célul tűzi ki, hogy nagyobb összegeket kellene költeni a bíróság erőforrásainak növelésére, illetve a jogalkalmazás modernizációjára. Ám ezek a törekvések – elsősorban törvényhozási szakban – rendszerint „elakadnak” a különféle politikai megfontolások és érdekek; továbbá a különféle feladatkörrel, hatáskörrel, és illetékességgel rendelkező bíróságok bonyolult rendszerének racionalizálási nehézségei miatt.

S csak a konkrétság kedvéért: Némelyik bíróság (mondjuk földrajzi elhelyezkedése miatt) erősen túlterhelt, ugyanakkor egy másik törvényszék ugyanakkora potenciállal és sokkal kevesebb üggyel rendelkezik. Ugyanez a helyzet adódhat a hatásköri kérdések miatt is, hiszen bizonyos hatáskörök sokkal nagyobb erőforrást igényelnek, mint mások és fordítva. Az adminisztrációs személyzet pedig folyamatosan „panaszodik” az „antikvitásnak számító” információs technológia, illetve az „alulfizettség” miatt.³¹ Ennél azonban fontosabb konkrétum, hogy a bírói öngazgatás a politikai támadásoktól folyamatosan és persze érthető módon védi a bírói autonómiát. A védekezés stratégiája – az folyamatosan hangoztatott alkotmányos függetlenség mellett – pedig, hogy a politikai vezetés nem „szólhat bele” sem a jogalkalmazás működési forrásainak állandóságába, elosztásába, sem a bírósági struktúra működésébe.

Ugyan nem a szervezeti kérdéshez tartozik, de valahol mégis erősen érinti, és újra és újra felmerül a politikai kérdés. Az olasz politikai szféra, legyen bárki is kormányon, nem akar pénzt költeni a bírói rendszerre. Ennek két fő oka lehet: az egyik, hogy az igazságszolgáltatási struktúrára úgy tekintenek, mint egy „feneketlen kútra”, vagyis ahhoz, hogy megfelelően átszervezzék, igen sok pénzre lenne szükség. A másik ok, hogy egyik politikai párt – amennyiben kormány vagy önkormányzati szerepet akar vállalni – sem szeretne adót növelni (már választási ígéreteiben sem) ami viszont nélkülözhetetlen lenne egy ilyen szintű strukturális reformhoz. Ezért a kormányok – minden hangos szó-

³⁰ A pádovai konferencia résztvevői nemhogy megdöbbenek volna, hanem egyszerűen nem hitték, hogy lehetséges ennyi idő alatt befejezni egy ügyet, pláne nem lehetséges racionális, jogos, igazságos döntést hozni. DAVID NELKEN i.m. 21. p.

³¹ DAVID NELKEN i.m. 18–19. pp.

noklat mellett – igen elnézőek a bírósági ügyek késlekedéséért, hiszen a „szigor valahol a saját fejükre szállna vissza”. Ugyanakkor inkább a strasbourgi bíróságnak fizetnek, illetve folyamatosan hangoztatják a bírói autonómiát, mellyel „tisztára moshatják a kezüket”, hiszen ettől kezdve nem a politikai szféra a felelős, ezzel párhuzamosan pedig biztosítják az igazságszolgáltatás „pénzügyi autonómiáját”.³²

A fentiekhez hasonlóan más szférák összefüggéseit is érdemes megvizsgálni: így például a jog és a – a jogi szférához közel álló – gazdaság kapcsolatát.

Az előzőekben tárgyalt szabályozási és strukturális kérdések mellett megjelenik egy meglehetősen bonyolultabb gazdasági, társadalmi és jogi, eljárásjogi összefüggésekkel bíró kérdés. Bevezetésként talán annyit, hogy noha *Max Weber* szerint a jól működő kapitalista gazdasághoz elengedhetetlen egy kiszámítható, megfelelően funkcionáló jogrendszer, Olaszország gazdaságának ez mégsem érdeke, mi több inkább a kiszámíthatatlanság és az eljárási késések állnak érdekükben. (Nos, ez meglepő, vagy Webernek nem volt igaza?!)

Ugyanis a nagyobb – többek között akár transznacionális – vállalatok, mivel érdeklükben áll, természetesen igénybe veszik a formális és alternatív jogszolgáltatást, mint például az arbitráció, esetleg a mediáció. Ám ezek az alternatív formák meglehetősen drágák, bár az is igaz, hogy rövid időintervallumon belül eldőlnek az ügyek; vagyis Olaszországban a gyorsaságot meg kell fizetni! Csakhogy az olasz gazdaság sokkal inkább a középvállalkozásokra, illetve a kisebb cégekre épül, és annak ellenére, hogy ezek a vállalkozások is biztosan számítanának egy kiszámítható bírói rendszerre, mégis annak érdekében, hogy elkerüljék, elhalasztassák az anyagi veszteség realizálását az eljárási késelem megfelelő eszköznek bizonyul. (A háború utáni olasz gazdasági csodának köszönhetően (*il miracolo economico della Italia*) természetesen léteznek igazi nagyvállalkozások, melyek nemzetközi szinten jelen vannak, mint mondjuk a *Fabbrica Italiana Automobili Torino*, vagyis a FIAT, vagy a *Piaggio, Zanussi*. De gondoljunk csak a nagy nevekre, és azok eredetére, illetve a cégek nagyságára. *Girogio Armani* ugyan még Amerikában is ismert, ám csupán néhány – a név felvételétől eltekintve – nagyvárosban vannak üzletei. *Valentino* ugyan a '60-as években indult cég, s széles társadalmi rétegekben ismert, de mégsem beszélhetünk igazi transznacionális vállalkozásról. *Gianfranco Ferré* a *Dior* volt igazgatója a klasszikus divat „ikonja”, inkább már csak Olaszországban ismert. *Versace*, ami ismert a parfümjeiről, Olaszországban valójában divatékszerek árusításával foglalkozik. S a sort lehetne folytatni: *Gucci, Dolce e Gabbana, Krizia, Cerutti*, vagy autópárból az évi egy-két tucat autó előállítását produkálo *Ferrari, Lamborghini, Maseratti*. Mind nagyon ismert, ám a gazdasági, és társadalmi értelemben vett produktum meglehetősen csekély.) Arról nem is beszélve – s ez

³² A Rómában székelő Bírói Tanács tagjai az oda választott bírák, a köztársasági elnök, a Kasszációs Bíróság elnöke, a legfőbb ügyész, és mindkét törvényhozói kamarából összesen nyolc tag. 5. Legge 24 marzo 1958, n. 195 – Norme sulla costituzione e sul funzionamento del Consiglio superiore della Magistratura. Componenti e sede del Consiglio. Capo I – Compositione ed organizzazione del Consiglio Superiore. Art. 1. Codice Costituzionale. A cura di Luca Mezzetti e Michele Belletti. Quarte Edizione. G. Giappichelli Editore. Torino. Vagyis a bírák komoly túlsúlyban vannak a tanácsban, a külső ellenőrzés így nem igazán megoldott. Emellett a Bírói Tanács működési keretekhez kapcsolódó pénzügyi autonómiája (*all' autonome gestione*) és belső szabályozási önállósága (*regolamento interno*) alkotmányos keretek között biztosított. Uo. Art. 9. Fondi per il funzionamento del Consiglio superiore.

igazán fontos! – a jogi eljárás költségei, illetve annak elhalasztása sokkal kifizetődőbb, hiszen az adott időszakon belül a piacon megszerezhető haszon sokkal nagyobb lehet.

S mi több, a késedelem más aktorokat is involvál az adott eljárásba, például – elsősorban politikai felhangú ügyeknél – mediátorokat, délen pedig „szervezettebb ügynökségeket”. Sőt ez hallgatólagos együttműködésként jelenik meg a felek képviselő között is.³³ Továbbá az eljáráson kívüli aktorok némely esetben sokkal többet tudnak garantálni, mint az eljáráson belüli szereplők; a pénzügyi nehézségeken pedig a bankok külön segítséget is tudnak nyújtani, arról nem beszélve, hogy minden letétet náluk helyeznek el; mi több legközelebb is hozzájuk fordulnak akár letéti akár betéti elhelyezés miatt; vagyis a hosszú bírói eljárás még reklámnak is jó!

Persze a legtöbb esetben a gazdaság meghatározó szereplőinek is érdekében áll a standardizált hosszú peridő. Mi történik, ha egyszer ők kerülnek akár civil jogi, akár büntetőjogi eljárás alá; ebben az esetben egyáltalán nem meglepő, ha a hosszú eljárás kimenetele bizonytalan! S ez – az állandóan hallható, olvasható panaszok ellenére, illetve miattuk is – teljesen elfogadottá vált az olasz társadalomban. Csak a panaszokat illesztve: az *Il Sole 24 Ore* című a munkáltatók szövetségét tömörítő lap szinte minden számában megjelenik egy-egy ügy, mely kapcsán a lap az olasz bíróságokat „ostorozza” a késedelmes eljárások miatt.

S ezzel kapcsolatosan a peres felek helyzete is hasonlatos. Egyfelől, ha valamelyik fél „el tudja húzni az eljárást”, lényegét tekintve „hatalmat szerez”, hiszen ezzel a másik fél peres idejét is elnyújtja. Másfelől egy jövőbeni, hosszan tartó, bizonytalan kimenetelű peres eljárás esetén ugyanilyen hatalmat szerezhet a másik fél, ami viszont „jól jöhet” abban az esetben, ha ő kerül vesztes pozícióba. Vagyis mindkét peres félnek érdeke lehet a hosszan tartó per.

Az elmélet és a gyakorlat kapcsolata, avagy a teóriák haszna

Nos a konkrétumokon túl, és az előbbieket is figyelembe véve, egy általánosabb megjegyzést is érdemes tenni. *Friedman* megfogalmazását követve nagyfokú különbség lehet az externális és az internális jogi kultúra között. A külső, laikus kultúra elvárásai nem feltétlenül egyeznek a professzionális szemlélettel: ez utóbbi pedig sokkal magasabbra értékeli saját attitűdjeit, mint az externális szemléletet. Ennek eredménye, hogy az olasz jogrendszer egyfelől elfogadhatatlannak másfelől viszont elfogadhatónak tartja mind a jogalkalmazásban, mind a mindennapi gyakorlatban megvalósuló késést, mind a szabályozásokban implicite meglévő késedelmi faktorokat. Ezért lehet, hogy doktrinális szinten kiemelt fontosságúnak tartják az eljárások idejének csökkentését; ám valójában a jogalkotók ezt úgy próbálják megoldani, hogy azon ügyeknek adnak prioritást, ahol a munkavállalók munkaviszonyát érintő kérdések merülnek fel. Csakhogy mindennek ára van, hiszen ez egyértelműen magával hozza más ügyek további késlekedését.³⁴ S ha az

³³ MARC GALANTER: *Why the Haves Come out Ahead*. 8. Law and Society Review, 95. 1974.

³⁴ Hasonló esetet láthatunk – amerikai módra – New York államban, ahol nem meglepően a gazdasági ügyeknek adtak prioritást, minek eredményeképpen jelentősen megnövekedett a más befejezetlen ügyek

említett jelenség más eljárási rendszerben is törvényszerűnek tűnik, ebből egyenesen következik, hogy jogszociológiai szempontból is érdemes figyelmet szentelni a jog autopoétikus rendszerére. Csak ebben az esetben már nem elég a doktrinális autopoézis, a jogi praktikum vizsgálata mindehhez szorosan hozzátartozik, hiszen így a két kérdéskör együtt határozza meg a meglévő erőforrások allokációját.³⁵

Am itt érdemes megemlíteni, hogy a jog autonómiája nemcsak egy elméleti általánosítás keretei között létezik, hanem ennek sokszor, sok helyen, így Olaszországban intézményesített formája is van, nevezetesen: a bírósági önkormányzat. Hiszen az olasz alkotmány nemcsak a bíróságoknak, de még az ügyészségnek is nagyfokú autonómiát biztosít. Ez az egyébként meglehetősen „nagyvonalú” alkotmányos garancia azonban magával hozza, hogy az igazságszolgáltatási szervezet működésébe akkor sem lehet beavatkozni, ha az egyébként már nyilvánvalóan diszfunkcionális. Más oldalról pedig könnyedén magával hozta, hogy a politikai ellentéteket egyszerűen „pertárggyá” tették; ami egyfelől végeláthatatlan pereskedésekkel járt, másfelől a politikai szféra „makulatlanságát” is megkérdőjelezte. A folyamat elsősorban a büntető ügyekben csúcsosodott ki, s szinte már nem létezett olyan politikai erő, mely nem szenvedett volna el presztízsvesztést.³⁶ De még mindig a politikánál maradva; minden politikai párt, illetve a politikai szereplő érdeke a túlzott, és sokszor fölöslegesen szigorú eljárási szabályok megléte és betartása, hiszen az előbbiek szerint egyszerűen nem tudhatják, hogy mikor ke-

száma. Erről szóló jogszociológiai vizsgálatra lásd: HARRY KALVEN and HARRY ZEISEL: *Delay in Courts*. Little Brown and Company. Boston, 1959.

³⁵ Az 1950-es évek hagyományaihoz visszatérően jelent meg, illetve újra és újra fel-felbukkan – mellesleg nemcsak a jogszociológián, hanem sokszor sokkal erőteljesebben a jogfilozófián belül – az autopoétikus felfogás. (Ami annál is érdekesebb, mert a *Humberto Maturana és Francisco Valera* által kidolgozott biológiai elmélet mindenképpen empirikus alapokon nyugszik.) Az autopoetikus „filozófia” eredete természetesen *Talcott Parsons* társadalmi rendszereinek „szakadékszerű” elválasztása, illetve *Niklas Luhmann* – egyébként szinte elementárisan új – a társadalmiságot a kommunikáció szintjére vitt, és egyben „dehumanizáló” elmélete, illetve a szociális kommunikáció diskurzív közegének a rendszereken belüli egyneműsítése. S ez a korában mellesleg radikálisnak hangzó szociológiaelmélet a jog „rendszerére” is alkalmazhatónak bizonyult, hiszen mint minden *parsonsi* rendszer egymástól elkülönült, ám ebben az esetben a differenciáció a kommunikáció minőségével viszonylag könnyebben magyarázható. S ebben a rendszerben a társadalmiság egésze és részei is a kommunikáció által konstituálódnak. S itt két olyan kérdés vetődött/vetődik fel, mely a jogszociológia szempontjából elsődleges fontosságú. Egyfelől ismét *Roger Cotterrell* idézve: ugyan nélkülözött minden empirikus megfelelést „egy olyan teoretikus bázist, a jog autonómiájáról egy olyan posztulátumot hozott létre, mely mind a jogi komparativisták, mind pedig a jogszociológia számára rendkívül gyümölcsöző alappal bírt a további immáron empirikus tanulmányokhoz”.³⁵ Másfelől azonban – szociológiai szempontból a *weberi* hagyományokat követően – tökéletes municiót is szolgáltatott a „kifejezett jogtudomány” számára, a tradicionális értelemben, pozitív felfogásban meghatározható jogelmélethez, és tételes jogtudományokhoz. Hiszen a jog autonómiája és az interdiszciplinaritás kizárása „kéz a kézben járt s jár” a mai napig is; egy olyan elméleti municiót nyújtott, ami alkalmas a hagyományosnak mondható értékek védelmére, illetve épp a jogszociológia, összehasonlító jog, etc. felől érkező támadások visszaverésére.

³⁶ Erre nagyszerű példát adott a „Tiszta Kezek Mozgalma”, aminek eredményeképpen kiderült, hogy az Olaszországi Kommunista Párton kívül tulajdonképpen nem volt olyan politikai párt, mely nem lett volna érintett ilyen-olyan korrupciós ügyben. Vö.: POKOL BÉLA: *A bírói hatalom*. Századvég Kiadó. Budapest, 2003. A bírói önkormányzat és autonómia kritikájára pedig lásd: FLECK ZOLTÁN: *Jogállam és igazságszolgáltatás a változó világban*. Pallas-Páholy – Gondolat Kiadó. Budapest, 2008. Mellesleg a politikai kérdések és az igazságszolgáltatás összefüggéseire való válasz egyszerű: nincs olyan hagyománya a politikai konszenzusnak, mint az angolszász államokban. (Pedig ez egy igazi konszenzus!) Lásd: DAVID NELKEN: *Il Significato di Tangentopoli: La Risposta Giudiziaria alla Corruzione e i Suoi Limiti*. In: Luciano Violante (ed.) *Storia d'Italia* 14. Legge, Diritto e Giustizia. 1997. 597. p.

rülnek, immáron az igazságszolgáltatási rendszerben is „rossz pozícióba”. Vagyis a törvényi garanciák nemcsak a politikai problémák jogi jellegével járó veszélyét akadályozhatják meg, hanem a politikai problémák ilyen veszélyének elodázására is alkalmas, tehát minden oldalról teljes a konszenzus.

Mindehhez hozzátartozik a közigazgatás problematikája. Ugyanis a közigazgatás működése is általános problémákkal küzd; a bíróságok pedig nem tudnak a más hatóságok által összegyűjtött adatokkal, bizonyítékokkal „dolgozni”, hiszen nem áll vagy nem megfelelően áll a rendelkezésükre. Ezért – bármilyen meglepő, ám mellesleg ez más európai országra is jellemző – a polgári bíróság az ügyészségtől szerez be információkat, és fordítva, a büntető bíróság (mely akár terrorizmussal, szervezett bűnözéssel, etc.) is foglalkozik, a polgári bíróságtól szerez be információkat.³⁷

Természetesen még mindig van egy kérdés: vajon a jogi eljárások, a jogi kultúra és az olasz társadalmi kulturális szemlélet között van-e összefüggés? Egy dolgot persze érdemes tisztázni, minden jogász az adott társadalom tagja, feltehetően ott szocializálódott, etc., vagyis a meglévő társadalmi tények éppúgy „rájuk nehezednek”, mint a társadalom más tagjára. Arról nem is beszélve, hogy a professzionális jogi kultúra is a társadalom produktuma, vagyis nem lehet a két fogalmat egymástól „szakadékszerűen” elhatárolni.

De, hogy visszatérjünk a konkrétumokra, a jogi kultúra szempontjából érdemes egy rövid, – ugyan kisség vulgáris – társadalomképet adni. Az olasz társadalom, legalábbis összehasonlítva az észak-európaival, vagy az Egyesült Államokéval, sokkal demobilabb, sokkal inkább helyhez kötött. A hagyományos – elsősorban családi, helyi közösségi – kötelékek is jóval erősebbek, s a kötődések a tradicionalistással erősen „alátámasztottak”. Ezzel összefüggésben szükséges hangsúlyozni, hogy az olasz társadalom inkább autokratikus jellegű (nem mintha a meritum nem jelenne meg), a „szenioritás” mind a gazdasági, mind a politikai életben, de az életvilág legtöbb területén érvényesül. Ezek a fél-autonóm társadalmi mezők sokkal erősebbek, mint mondjuk az észak-európai országokban, s természetesen létezik az általános és közös kultúra, de a partikuláris normák ereje továbbra is vitathatatlan.³⁸ Tehát minél inkább a helyi közösségek oldják

³⁷ Vö.: DAVID NELKEN: *Using the Concept of Legal Culture*. i.m. 24. p.

³⁸ Itt meg kell említeni Sally F. Moore koncepcióját a fél-autonóm társadalmi mezőkről; mely elmélet azon túl, hogy némileg hasonló Ehrlich „élő jogához”, vagy Pospisil jogi szintjeihez, mégsem azonosítható velük, de nem hasonlítható Smith szociális struktúrájához sem, hanem egy olyan társadalmi „terület” megfigyelhető modelljét jeleníti meg, mely alkalmas egy komplex szocialistásban a normák és a társadalom változásainak együttes leírására. Eszerint: „a fél-autonóm társadalmi mező” kifejezés olyan belső szabályokat és szokásokat indukáló entitásként definiálható, mely csoportok „sérülékenyek” tekinthetők minden olyan szabályok, döntések vagy bármiféle ráható erőkkkel szemben, melyek a „nagyvilágból” erednek, s melyek ezeket a mezőket körülveszik. Ezek a fél-autonóm társadalmi mezők szabályalkotó kapacitással rendelkeznek ugyanakkor részei a nagyobb szociális mátrixnak, mely hathat és hat is rájuk, ám természetesen a külső társadalom tagjai is részesei lehetnek az adott „kisebb” mezőknek”. Sőt ezek a társadalmi mezők egy végeláthatatlan láncolatot alkotnak, melyek egymásra is hatnak, illetve egy komplexebb társadalmi viszonyt hoznak létre. Ezek a mezők természetesen átfedhetik egymást, bizonyos aspektusaiban azonos vagy hasonló szabályaik is lehetnek, „összehangolódhatnak”, és komplexitásukban egymás kötelezettségeit – akár kölcsönösen is – meghatározhatják; mi több, egy „első pillantásra” átláthatatlan kötelezettségi-rendszert alkotnak, melyek végül elvezetnek a teljes társadalom komplexitásához. S ebbe beletartozhat bármilyen legális illegális, vagy jogon kívüli szervezet, mely képes szabályokat alkalmazni vagy éppen – akár az állami büntetéssel megegyezően (pénzbüntetés, gazdasági helyzet ellehetetlenítése, etc.) szankcio-

meg a problémákat, annál kevésbé van szükség a gyors bírói eljárásra, ugyanakkor a hatóságok is könnyedén „menekülhetnek a túlzottan bürokratizált igazságszolgáltatási rendszer mögé”, a túlzottan formalizált eljárási szabályok mögé. Ennek eredményeképpen a laikus kultúra rossz igazságszolgáltatásról (*malgiustizia*) a bírói szféra pedig rossz adminisztrációs mechanizmusról (*malamministrazione*) beszél.

Ezzel párhuzamosan a szélesebb kultúra igaz a gazdasági életre is, hiszen a globális világban a helyi gazdasági társaságok – akarva-akaratlanul – versenyben vannak külföldi társaikkal. Ám a belföldi szokásoknak is „rabjai”. A bíróság késedelmes eljárásai pedig tökéletes és „mindentől független”, semlegesnek tűnő kifogást ajánl, s ezáltal el lehet kerülni a valós, leginkább infrastrukturális szempontokra visszavezethető problémákkal való szembenézést. Ez annál is „jobb”, mivel a helyi kultúra, illetve partikuláris közösségek ezt tökéletesen tolerálják;³⁹ vagyis a partikuláris, mindennapi szociális élet követésére kényszerül minden a társadalmi mezőn kívülálló, ám mindez az állami normák mögé bújtatottan (nem tehetünk róla, ez a szabály!). S a fentiekben említetthez visszatérve, ez a helyzet a gyengébb és az erősebb feleknek is megfelel: tehát mindenkinek jó!

Ugyanakkor visszatérve a fél-autonóm mezőkre, a bírói eljárások késedelmes volta rendkívül alkalmas az alternatív megoldások alkalmazására. Azonban ezek az alternatív megoldások csak az adott mezőn belül lehetségesek, tehát a csoport tagjainak meg kell felelni az adott szocialitás hierarchiájának, normáinak, etc. S így az eljárási késedelem igen gyümölcsöző is lehet. Ugyanis egyfelől erősítheti az egyének megfeleltetését az adott csoport hierarchiájának, másfelől pedig a mezőn belüli megoldások tovább erősítik a csoportintegrációt. Mindez pedig pont ellentétes az általános európai vagy éppen észak-amerikai társadalmi szituációval, ahol az „elidegenedett”, individualisztikus társadalom már csak „külső segítséggel” tud úrrá lenni konfliktusain, s így az egész társadalomnak érdeke a gyors konfliktusfeloldás, tehát a gyors jogi eljárás. S egy rövid, gyors, „korrekt” bírói eljárás szükségképpen gyengítené ezeket a meglévő mechanizmusokat. Vagyis a késedelmes ügyek egyfajta integratív erővel bírnak, mely nem melleleg egy erősebb megoldást eredményeznek; sőt mi több egy „közös ellenségképet” is adnak

nálni. Sőt akár e szabályok sokkal erősebbek lehetnek az adott csoportok tagjai számára, egyrészt mivel az individuum tagja akar maradni az adott csoportnak, másrészt mivel a csoportok tagjai sokkal inkább függenek az adott autonóm mezőtől, mint az egészet átfogó társadalomtól.³⁸ Ezzel párhuzamosan az állami szabályozások érvényesülésének hiánya a szociális területen nem jelent normatív vákuumot, mert azt kitölti a különféle mezőktől származó szabályok összessége, s az állami normák hatékonysága, illetve annak hiánya vagy a szabályozás céljától eltérő érvényesülése elsősorban – a mezők hálójából álló – társadalmi struktúrával magyarázható. SALLY F. MOORE: *Law and social change: the semi-autonomous social field as an appropriate subject of study*. In: Sally F. Moore (ed.): *Law as Process: An Anthropological Approach*. Routledge Kegan and Paul. London, 1978. 54–81. pp., 55–59. pp.

³⁹ S, hogy a konkrétumokat ne felejtsük Moore elméletét bizonyítandó – s a fentiekkel párhuzamos jelenség – egyik szemléletes példája a *Chaga* törzs és az 1963-as földbirtoktörvény „kapcsolata”. Miszerint végső soron a *Chaga* társadalom teljesen intakt maradt, hiszen ugyanazon a helyen és ugyanolyan módon éltek tovább, mint 1963 előtt, mivel a földtörvény ugyan befolyásolhatta a birtokviszonyokat, ám nem befolyásolhatta a törzsön belüli meglévő szomszédsági, illetve rokon és intergenerációs viszonyokat. Sally F. Moore (ed.) i.m. 70. p. Az ok pedig meglehetősen prózai: mindenki kénytelen egyfajta bizalmi viszonyt ápolni szomszédaival, ismerőseivel, etc., mert végső soron saját maga és közvetlen rokonainak a biztonsága is múlhat rajta, következésképpen a rokon-szomszédsági viszonyok effektív szabályképző és szankcionáló szociális nexust eredményez. Uo. 71–72. pp.

(az állam, illetve annak hivatalszervezete) mely tovább erősíti az említett csoportintegrációt; tehát „a kör bezárult”.⁴⁰

Végül összegzésül és befejezésésképpen talán annyit lehet elmondani, hogy az olaszországi késedelmes bírói és nem mellesleg más hatósági eljárások elsősorban nem szervezeti vagy szabályozási kérdések eredőjeként fogható fel, hanem sokkal inkább indikátora az általános kultúra és a jogi kultúra közötti távolságnak. Ez persze nem jelenti azt, hogy szabályozási vagy strukturális kérdések nem játszanak szerepet, ám a fő kérdés mégis a két kultúra viszonya. Ám a fenti megállapítás még egy további kérdés felvetését is eredményezi: vajon hol kezdődik és hol ér véget egy-egy eljárásban a bírák autoritása és mettől kezdődik más szereplőké, beleértve más állami hatalmi szféráé? Így például megfigyelhető a politikai és az igazságszolgáltatási szféra közötti állandó ellentét; Egyfelől a bíróságok saját magukra úgy tekintenek, mint az államhatalmi beavatkozás megakadályozásának letéteményeseire, a „jog birodalmának” őrzőire,⁴¹ másfelől a politikai szféra úgy tekint az igazságszolgáltatásra, mint a politikai konfliktusokba való – mellesleg dilettáns – beavatkozóra. De pontosan és főképpen ide tartozik a közösségi megoldások és a hivatalos szervek által nyújtott megoldások közti egyébként szintén ellentéteket szülő állandó távolság. Ahol párhuzamosan a közösség saját ügyeibe való beavatkozásként szemléli a hivatalos szervek eljárását, a bíróság saját magát pedig a törvény előtti egyenlőség biztosítékának tekinti ugyanezt.

Az igazis megoldás, már amennyiben lehet erről beszélni, talán a két kultúra egymáshoz közelítése lehetne, ami mindenképpen egyfajta sorozatos kompromisszumok keretei között történhetne. Hiszen minden kultúrának, így a jogi kultúrának is elsősorban történeti gyökerei vannak, melyek ugyan folyamatosan változnak, de ezzel párhuzamosan hosszabb-rövid konstans állapotok is kialakulnak. Ezért egy olyan folyamatos diskurzus megkezdésére lenne szükség, mely megteremthetné a megoldáshoz vezető út kereteit. Mindez együtt járna a társadalmi mezők bizonyos érdekeinek a feladásával és természetesen a bírói szférára vonatkozó (többek között feltehetően a bírói autonómiát is érintő) normaalkotási változtatásokkal is. Ám amikor a társadalomban lévő mezők sajátos érdekeinek, belső hierarchikus legitimitási rendszerének megkérdőjelezése a tét, akkor mindenkinek érdeke a véget nem érő eljárás, ugyanakkor a bírói szférát „bűnbakká” tenni tűnik a legegyszerűbb megoldásnak.

⁴⁰ Vö.: DAVID NELKEN i.m.

⁴¹ Uo. 26. p.

ZSOLT NAGY

THE DIFFERENCES BETWEEN THE EXTERNAL
AND INTERNAL LEGAL CULTURES, IN OTHER WORDS:
THE LEGAL DELAY IN ITALY

(Summary)

In this essay I have attempted to find sociological explanations to the legal delay in Italy that still might be unexplained. But this could be neither a simple analysis on the Italian legal procedure and nor on the Italian civil or penal law system. This essay deals with the problems of the connection between legal culture general culture and the legal system.

Moreover as we could see I want to show what the connection between the general sociological or legal theories and the practice of many aspects of social life are. Especially, not just the procedure of law but the similarities and differences between the rhythms of law and nowadays life of people in Italy in comparative aspects.

In the end, I have attempted to introduce the meaning of using the theories and the practical experiences. Nevertheless in this above mentioned specific question I think the main problem is the distance between legal culture and general culture. Instead of current issues of papers or tabloids: the cause of legal delays are the judges or only the structure of judicial system.

To sum it up this could be an interpretive analysis why a theoretical and practical sociological and legal research has to be done about an important problem. For example in this point about the legal delay in Italy.